

**Emine Işınsu'nun "AkTopraklar" Başlıklı Romanında Fiillerden
Oluşan Deyimler**

Arş.Gör. Alaa Falah Hasan

**Bağdat Üniversitesi Diller Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
alaa_tr82@yahoo.com**

Submission: 304 at 27 \ 9 \ 2016

Abdullah: 603 at 9 \ 10 \ 2016

ÖZET:

Deyimler, genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbekleridir. Türk dili deyimler bakımından zengin bir dildir. Sözcüklerin ve terimlerin yanı sıra atasözleri ve deyimler, Türkçenin söz varlığını oluşturan önemli öğelerdendir. Atasözleri ve deyimler hayata bakışın, değerlerin, geleneklerin, inançların söze dönüşmüş biçimleridir. Her atasözü her deyim aslında binlerce yıllık millet tarihi içerisinde ataların dilin söz varlığına kazandırdığı kültür değeridir. Tahir Nejat Gencan, deyimleri; "Her dilde, kuruluş anlamları, sözcüklerinden düz anlamlarından az çok kaymış olan, kalıplaşmış birçok öbekler ve takımlar vardır. Anlamları ve yapıları kurallara bağlanamayan, açıklanması için derin incelemeler isteyen; incelenmemesi daha doğru olan; yapısını değiştirmeden, çoğu kez başka dile çevrilemeyen bu kalıplaşmış takımlarla söz öbekleri de Türkçenin özelliklerinden sayılır. Bu çeşit takımlara, öbeklere deyim adı verilir"¹

Anahtar Sözcükler: Deyimler, Türkçe, mecaz, fiil kipleri.

Vecihe Hatiboğlu; "Deyim, anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan bazı sözcükleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır"²

**Emine Işınsu's "Aktopraklar" Idioms Composed of Actuals in
the Title**

Assistant teacher: Alaa Falah Hasan

University of Baghdad - College of languages

Department of Turkish Language

alaa_tr82@yahoo.com

Abstract:

Expressions (idiomatic) is a reductive words are expressing certain state / Related topics cases traditionally the older people in Western societies and that the similarity of our fairly close proverbs in Arabic. And idiomatic expressions of the two words at a minimum and consist of up to seven words but often loses its meaning if it increased his words more than that and can not be an expression because the expression idiomatic as we have is a set of words that indicate aggregating does not make sense is signified by its vocabulary Severally. If the one-word then called metaphorical expressions.

This is the focus of our research is marked (**Idioms consisting of Verbs in The "Ak Topraklar (White territory)" Novel By Emine Işınsu**) where we worked to extract expressions consisting of actions in the novel mentioned and we classified these terms by the time the formulas in the Turkish language, which is divided in turn on two formats news and request formats or Tammany also classified as scientists in the Turkish language. This is what distinguishes the idiomatic expressions of the sayings that the parables take suffixes discharge of an actor first person and the second and third and the second person and the third about the format of the matter, and the idiomatic expressions, it shows the actor in all cases or three people for an actor without the need for suffixes drainage and be in the form of sentence.

Key Words: Idioms, Turkish, metaphor, set phrases.

التعابير الاصطلاحية المتكونة من الأفعال في رواية "الأراضي البيضاء" لأمينة أشن صو

م.م. علاء فلاح حسن

جامعة بغداد / كلية اللغات - قسم اللغة التركية

alaa_tr82@yahoo.com

المخلص:

التعابير (الاصطلاحية) هي عبارة عن كلمات مختزلة بصورة معينة تعبر عن حالة/حالات ذات علاقة بموضوعات درجت عليها السن الناس في المجتمعات الغربية والتي تشابه لدينا الى حد قريب الأمثال باللغة العربية. تتكون التعابير الاصطلاحية من كلمتين كحد ادنى وقد يصل الى سبع كلمات ولكن غالباً ما يفقد معناه اذا ما زادت كلماته اكثر من ذلك ولا يمكن ان يكون تعبيراً لأن التعبير الاصطلاحى كما قلنا هو مجموعة من الكلمات التي تدل في مجموعها على معنى لا تدل عليه مفرداتها كل على حدة. فإذا كانت من كلمة واحدة عندها تسمى تعابير مجازية.

وهذا هو محور بحثنا الموسوم (التعابير الاصطلاحية المتكونة من الأفعال في رواية "الأراضي البيضاء" لأمينة أشن صو) حيث اننا عملنا على استخراج التعابير المتكونة من الأفعال في الرواية المذكورة وصنفنا هذه التعابير حسب الصيغ الزمنية في اللغة التركية و التي هي تُقسم بدورها على نوعين صيغ اخبارية و صيغ طلب او تمنى كما يُصنفها علماء النحو في اللغة التركية. هذا ما يُميز التعابير الاصطلاحية عن الامثال كون الامثال تأخذ لواحق التصريف للفاعل الشخص الاول والثاني والثالث والشخص الثاني والثالث بالنسبة لصيغة الامر، أما التعابير الاصطلاحية فهي تدل على الفاعل في جميع الحالات او الاشخاص الثلاثة للفاعل دون الحاجة للواحق التصريف وتكون على شكل جملة.

الكلمات المفتاحية: التعابير الاصطلاحية، اللغة التركية، المجاز، الازمنة الفعلية.

GİRİŞ:

Türkiye Türkçesi'nde beş haber, dört tasarlama olmak üzere fiil üzerine getirilen dokuz kip eki bulunmaktadır. Bu şekillerden bazıları Eski Türkçe'den beri az bir değişiklik ile devam ede gelirken, bazıları (şimdiki zaman, gereklilik gibi) zaman içerisinde ortaya çıkmış olan yeni birtakım şekillerdir.

"Deyim" kavramı için daha önce darbimesel, ta'bir ve ıstılah kelimeleri kullanılmıştır.³ Ancak bunların içerisinde darbimesel daha çok atasözlerini karşılamak için tercih edilmiştir. Deyimler, dilbilim çalışmaları çerçevesinde frazeoloji veya idiomatik adıyla, dilde birden fazla unsurdan kurulu kalıplaşmış biçimleri inceleyen bir çalışma alanı olarak incelenirken, atasözleri bilimi ise paremioloji olarak tanınmaktadır.⁴

Deyim "gerçek anlamdan farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği: abayı yakmak, aşağıdan almak, bağrına taş basmak, buluttan nem kapmak, üç buçuk atmak, yasak savmak,

yüz göz olmak, zılgıt vermek.” olarak tanımlamaktadır.⁵ “Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış sözlere deyim denir.” biçiminde ifade etmektedir.⁶

Kip kavramını zaman ile birlikte ele alır. Eserinde bildirme kipleri ve tasarlama kipleri biçimindeki kip başlığı kullanır. Bildirme kipleri “geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman” biçiminde beş zaman çekimini kapsar. Tasarlama kipleri ise “şart, istek, gereklilik ve emir” biçiminde dörde ayrılır.⁷ Türkiye Türkçelerinde fiil kipleri aşağıda olduğu gibi bölünür:

- A) **Bildirme kipleri:** İş ve hareketin önceden yapıldığını, şimdi devam etmekte olduğunu ve gelecekte süreceğini de bildirir. Bildirme kipinin kendine ait belirli gramer şekilleri yoktur. Kişi ve zaman çekimleri ile ilişkili olarak, çekimlenen zaman şekilleri aracılığıyla verilir. Türkiye Türkçesi gramerlerinde zamanlar aşağıda görüldüğü gibi bölünür; Geçmiş zaman, gelecek zaman , şimdiki zaman ve geniş zamandır.

Çalışmada tespit ettiğimiz deyimleri anlam bakımından ve yapı özellikleri bakımından şu şekilde ortaya koymaya çalıştık:

BELİRLİ GEÇMİŞ ZAMAN

Geçmişte olayın olduğu, öznenin kesin bildiği veya gözü önünde olduğunda kullanılır. Türkçede belirli geçmiş zaman isminin yanısıra görülen geçmiş zaman veya dili geçmiş zaman gibi farklı isimlerle de adlandırılır.⁸ Ünlü ve ünsüz uyumuna uygun olarak eylemlerin sonlarına geleneklerin “-dı/di/du/dü” şeklinde değişmesi, tonsuz sesle (f, s, t, k, ç, ş, h, p) biten fiillerden “-tı/ti/tu/tü” ile sonra “d/t”.

Aklına takıla koydu (*Ak Topraklar*, s.127) aklına takılmak; Bir şey, sürekli olarak kafasını yormakta olmak, bir düşünceye saplanıp kalmak, zihni çözmek istediği bir şeyle uğraşır olmaktır.

Avuttu (*Ak Topraklar*, s.56): Bir kimsenin acısını veya sıkıntısını yatıştırmak, teselli etmek, oyalamaktır.

Başına buyruktular (*Ak Topraklar*, s.17) başlarına buyruk; Kimseden izin almaksızın dilediği gibi yapandır.⁹

Bocaladı (*Ak Topraklar*, s.16): Bir işte tutulması gereken yolu kestirememek, ne yapacağını bilememek, kararsız olmak, beceriksizlik göstermek, acemileşmek, (gemi) rüzgâra karşı gidemeyerek sürüklenmektir.

Boyun büktü (*Ak Topraklar*, s.57-120) boyun bükme; Bir durumu, bir işi ister istemez kabul etmek.

Can yoldaşı oldu (*Ak Topraklar, s.60*) can yoldaşı olmak; Yalnızlıktan kurtulmak için birlikte yaşanan (kimse vb.), yalnız kalmamak için birlikte yaşanan kimsedir.

Çakmak çakmak bakışından belliydi (*Ak Topraklar, s.43*) Çakmak çakmak bakmak

Gözleri gülerdi (*Ak Topraklar, s.26*) gözler gülmek; Çok neşeli, mutlu, heyecanlı, güçlü ışık yüzünden bakamamaktır.

Gözleri kaydı (*Ak Topraklar, s.194*) gözleri kaymak; Gözünde hafifçe şaşılık bulunmak, istemeyerek bakıvermaktır.

Gözüne uyku girmede (*Ak Topraklar, s.127*) gözüne uyku girmek; Hiç uyuyamamak, uykusuz kalmaktır.

Helallik aldılar (*Ak Topraklar, s.213*) helal almak; Dinin kurallarına aykırı olmayan, dince yasaklanmamış olan, haram karşı, biriyle evlenmektir.

İçi geçti (*Ak Topraklar, s.194*) içi geçmek; Yaşlılıktan, zayıflıktan gücü azalmış olmak, uyku ağır basıp dalıvermektir.

Kanı ısındı (*Ak Topraklar, s.29*) kanı ısınmak; (birine karşı) yakınlık duymaktır.

Kanına girdim (*Ak Topraklar, s.130*) kanına girmek; Birini öldürmek ya da öldürtmek, bir şeyi ziyan etmektir.

Kapalı kutu oldu (*Ak Topraklar, s.170*) kapalı kutu olmak; İçinde ne bulunduğu bilinmeyen şeydir.

Karşı çıkmasını beğenmedi (*Ak Topraklar, s.93*) karşı çıkmasını beğenmek; Dışardan gelenleri karşılamaya gitmeği beğenmedi, bir düşünceye katılmamak, cephe almasını hoşun gitmezdir.

Öfkesi kabarttı (*Ak Topraklar, s.166*) öfkesi kabartmak; Çok kızmak, sakinleşmişken yeniden öfkelenmek, tekrar sinirlenmektir.

Terslendi (*Ak Topraklar, s.157*): terslenmek; Terslemek işine konu olmak, aksilik etmek, terslik göstermektir.

Umudunu kesmedi (*Ak Topraklar, s.49*) umut kesmek; Umut kalmayacak duruma gelmek, bir şeyin artık gerçekleşmeyeceği inancına varmak, ummaz olmaktır.

Yağma ettiler (*Ak Topraklar, s.74*) yağma etmek; Birçok kimse, zor kullanarak bir malı kaçmak (veya mal bu yolla kaçırılmak), kurnazlıkla çarpamak, vurgunculuk etmek, (savaş sonunda zafer kazanmış asker) canlıları tutsak olarak almak ve maliele geçirmek gitmek bir şey çok alıcı bulmak, çok satılmak.

Yeğ tuttu (*Ak Topraklar, s.57*) yeğ tutmak; Bir şeyi diğerlerinden daha üstün ve uygun görüp ona yönelmek, yeğlemek, tercih etmektir.

Yüreği kaynadı (*Ak Topraklar, s.52*) yüreği kaynamak; İçinde birtakım şüphe ve endişe uyanmaktır.

Yüreğim oynadı (*Ak Topraklar, s.46*) yürek oynamak; Birden heyecanlanmak, yüreği çarpmak, yüreği hop etmek, yüreği kalkmaktır.

Belirsiz Geçmiş Zaman:

Bir hadise veya nesne hakkında “görmüşüm” demek, hem bir uzaklık hem bir belirsizlik hem görme hâdisesinin iyi idrak edilmediğini ortaya koyar. Eylemin anlattığı iş, yine geçmiş zamanda yapılmıştır. Ancak işin yapıldığı bir başkasından öğrenilmiştir ve belirsiz biçimde anlatılmaktadır. Türkçede belirsiz geçmiş zaman, anlatılan geçmiş zaman, miş’li geçmiş zaman gibi farklı isimlerle adlandırılır. Düz ünlülerden sonra “-miş/miş” ve yuvarlak ünlülerden sonra da “-muş/müş” ekleri alır.¹⁰

Bağrı yanmış (*Ak Topraklar, s.39*) Bağrı yanmak; Çok dert, acı, sıkıntı çekmiştir.

Kafasına koymuş (*Ak Topraklar, s.139*) kafasına koymak; Yapmaya karar verip zamanını beklemektir.

Kanat açan kaza dönmüşler (*Ak Topraklar, s.96*) kanat açan dönmek; Savaş düzenindeki ordunun iki yanından her biri, cenah, birini korumak, himaye etmektir.

Yola düşmüş (*Ak Topraklar, s.61*) yola düşmek; Bir yere gitmek üzere yola çıkmaktır.

Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman fiilin köküne; -a, -ı -ıyor, -e, -i -iyor, -o, -u -uyor, -ö, -ü -üyor getirilerek yapılır. Bu kuralın istisnası olarak, git-, et- ve tat-eylemleri ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında sonlarındaki ‘t’ sesi ‘d’ sesine dönüşür.¹¹

Aklı dağılıyorsun (*Ak Topraklar, s.136*) aklı dağılamak; Düşünceyi belli bir konu, sorun üzerinde toplayamamaktır.

Aklını çeliyor (*Ak Topraklar, s.128*) aklını çelmek; Niyetinden, kararından caydırmak, düşüncesine etki yaparak onu istediği yola sürüklemektir.

Ayağ bastırmamak geçiyor (*Ak Topraklar, s.99*): Ayak bastırmamak; Bir yere hiç uğramamaktır.

Yol gözlüyordu (*Ak Topraklar, s.55*) yol gözlemek; Bir şeyin olmasını ummak, beklemektir.

Yüreği daralıyordu (*Ak Topraklar, s.22*) yüreği daralamak; Sıkılıp bunalmak, benliğini sıkıntı kaplamaktır.

Geniş Zaman

Geniş zamanın çekimi, “-ar/ır/ur/ür” ekiyle yapılır. Kök ünlüyle bitiyorsa köke yalnız “-r” eki getirilir.¹² “eylemin belirttiği işin her zaman yapıldığını, yapılmakta olduğunu, gelecekte de yapılacağını bildirir. “Alışkanlıklar, tabiat olayları, gerçekler, yönetmelikler/kanunlar, atasözleri

vb. ifade ederken kullanılır.”¹³ Geniş zamanın çekimi, “-ar/ır/ur/ür” ekiyle yapılır. Kök ünlüyle bitiyorsa köke yalnız “-r” eki getirilir.

Adam sanırım (*Ak Topraklar, s.94*) adam sanmak; Birine değer vermemek, saygı göstermemektir.

Ağzına alırsın (*Ak Topraklar, s.75*) ağzına almak; Söylemektir.

Akılda tutamaz (*Ak Topraklar, s.77*) akılda tutmak; Unutmamak, akıldan çıkmamak, bir şeyi olduğu gibi ezberleyerek akılda tutmak, ezber etmek, unutmamak, hatırandan çıkarmamak, hatırında tutmaktır.

Akıllarına bile düşmez (*Ak Topraklar, s.93*) aklına düşmek; Hatırlamak, kafasında bir düşünce doğmaktır.

Akla kararı seçmek (*Ak Topraklar, s.87*) akı kararı seçer; (Bir işi başarınca) değin çok sıkıntı çekmek, güçlüklerle karşılaşmaktır.

Akıldan geçenleri okur (*Ak Topraklar, s.115*) akıldan geçenleri okumak; Bir şey yapmayı düşünmek, tasarlamaktır.

Ak yüzünü kara çıkarmamak (*Ak Topraklar, s.145*): Ak yüzümüzü kara çıkarmak istemeyiz.

Ayağa kalkması almaz (*Ak Topraklar, s.206*) ayağa kalkması almak; Birisine saygı göstermek için oturma durumundan ayak üzere durumuna geçmek, ayakları üzerinde durmak; dikilmek, (hasta) iyileşip dolaşmaya başlamak, iyileşmektir.

Başın ezmek gerekir (*Ak Topraklar, s.140*) başını ezmek; Bir daha kötülük edemeyecek duruma getirmek, birini kımıldanamaz, canlanamaz ve kötülük yapamaz duruma getirmektir.

Bir sözüm iki etmezler (*Ak Topraklar, s.133*) bir sözüm iki etmek; Birinin her istediğini hemen yerine getirmek, birinin her istediğini, yinelemesine gerek olmadan yapmak; her dediğini hemen yerine getirmektir.

Kanını bozar (*Ak Topraklar, s.133*) kanını bozmak; Soysuztur.

Karşı çıkmak hiç gelmez (*Ak Topraklar, s.52*) Karşı çıkmak; Dışarıdan gelen kimseyi karşılamağa gitmek; Başkasının tuttuğu yolun yanlış olduğu savıyla ortaya çıkmaktır.

Kınayabilmezdi (*Ak Topraklar, s.15*) kınayabilmek; Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan tozdur.

Sus pus oturuz (*Ak Topraklar, s.70*) sus pus oturmak; Susup sinmek, artık işe karışmaz ve sesi çıkmaz olmaktır.

Gelecek Zaman

Gelecek zaman “-acak/ecek” ekiyle kurulur. Ancak birinci tekil ve birinci çoğul kişide “-acak - acağı” şekline dönüşür. Olumsuzunda kökle ek arasına “y” koruma sesi girer.¹⁴

Aman vermeceğine (*Ak Topraklar, s.141*) aman vermemek; Rahat bırakmamak, göz açtırmamak, acımayıp öldürmektir.

Gönlü bunalacak (*Ak Topraklar, s.118*) gönül bunalmak; Kusacak gibi olmak, kuşkulananmak, içine bir tasa ve üzüntü çökmektir.

Gönlünden geçecekti (*Ak Topraklar, s.25*)Gönlünden geçmek; Bir şeyin olmasını veya bir şey yapmayı istemek; düşünmek; içinden, bir şey yapmayı ya da bir şeyin olmasını istemektir.

Yol görüneceği (*Ak Topraklar, s.22*) yol görünmek; Bir yere gitmek, yolculuk etmek gerektiği anlaşılmaktır.

B) **Tasarlama kipleri:** Dilek-şart, istek, gereklilik, emir kipi olarak adlandırılan dilek kiplerinde ise, eklerin zaman kavramını göstermediği ulandıkları eyleme istek, koşul, gereklilik, emir ana başlıkları altında sitem, tehdit, öfke, küçümseme, zorunluluk, şaşkınlık, beklenmezlik, alay, sabırsızlık, dikkat çekme, önemseme, üsteleme vb. anlam özellikleri kattığı belirtilir. Dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlerde zaman kavramının olmadığını ileri sürer. “Kip eylemde konuşucunun tavrını yansıtan bir anlatım inceliğidir. Kişisel duygular, niyet, istek kiple yansıtılır. Kip olayın hangi ortamda geliştiğini bildirir. Kiple zaman kavramını birbirine karıştırmamak gerekir. Kip demek zaman demek değildir. Kip, zamanın üstünde bir kavramdır. Her zamanda kip bulunur, ama her kipte zaman bulunmaz. Bildirme kipleri zaman kavramını taşırlar. Ancak dilek kiplerinde kesin bir zaman kavramı bulunmaz.”¹⁵

(Dilek) Emir Kipi

Türkçe’de emir yapan ek yoktur. Emir yapmak için fiil köküne ünlü uyumuna uygun olarak şahıs ekleri eklenir. İkinci çoğul şahısta olumsuzluk eki ile şahıs ekleri arasına “y” koruyucu ünsüzü girer. İkinci tekil ve çoğul şahısların sorusu ve olumsuz sorusu yoktur. Emir kipi, eylemin yapılmasını dileyen ve emreden bir kiptir. Bu kip birinci tekil ve birinci çoğul için kullanılmaz ve ikinci tekil kişi için kökle yetinilir ek getirilmez.¹⁶

‘İstek eki’ başlığı altında anlatır. Bu ekin yalnızca şekil ifade eden bir ek olduğunu aktarır ve şunları kaydeder: “Tasarlama kiplerinden biri olan istek şeklini meydana getirir. Tasarlanan hareketin istendiğini gösterir, istek şeklinde bir tasarlama ifade eder, dilek bildirir”.¹⁷

Aman dileyin (*Ak Topraklar, s.190*) aman dilemek; Önce direnirken zor karşısında baş veya boyun eğip canının bağışlanmasını ve merhametine dilemektir.

Arka çıkma (*Ak Topraklar, s.89*) arka çıkmak; Bir kimseyi başkalarına karşı korumak, kayırmak, birinin başkalarına karşı korur durum almaktır.

Boy ölçüşelim (*Ak Topraklar, s.63*) boy ölçüşmek; Durumu iyi olan birisinden kendisinin daha geri olmadığını gösterecek davranışlarda bulunmak, yarışmaktır.

Gözden ırak kalmamalı (*Ak Topraklar, s.27*) gözden ırak kalmamak; Aynı düşenlerin arasındaki sevgi de zamanla azalır.

İşime gelirse (*Ak Topraklar, s.94*) İşine gelmek; Yararına uygun düşmek, kendisi için elverişli olmaktır.

Kollamalı (*Ak Topraklar, s.107*) kollamak; Olmasını, ortaya çıkmasını beklemek, gözetmek, göz önünde tutmak, gözlemek, korumak, gözetmektir.

Sözünü açma (*Ak Topraklar, s.72*): Bir şey üzerinde konuşulmaya başlanmaktadır.

Hevesine düşerlerse (*Ak Topraklar, s.16*) hevesine düşerler; Düşüncelerini istediği, imrendiği şeyi elde ederek ona kuvvetle istemektir.

Yağlı bağlı olursan (*Ak Topraklar, s.76*) yağlı bağlı olmak; Araları çok iyi olmak, "Aralarından su sızmamak".

Ayağına bağ olmak (*Ak Topraklar, s.92*): Bulunduğu yerden ayrılmasına veya yaptığı işi bırakmasına engel olmaktır.

Canı çektiğince (*Ak Topraklar, s.23*): Bir şeyi istemek, istek duymak, arzulamaktır.

Değiş tokuş etmek (*Ak Topraklar, s.15*): Değiş, alışveriş, mübadele, trampa etmek, bir şey verip yerine başka bir şey alma, mübadeledir.

Dilden dile dolaşmak (*Ak Topraklar, s.80*): Çok konuşulmak, uzun süre bahsedilmek, bir haber herkesin ağzından işitilmek, herkesçe konuşulmaktır.

Dili tutulmak (*Ak Topraklar, s.61*): Sevinç, korku, şaşkınlık gibi sebeplerle birdenbire söz söyleyemez olmaktır.

Dilini bağlatmak (*Ak Topraklar, s.95*): Bir kimseyi herhangi bir sebeple sözsöylemez ya dasöyleyemez duruma getirmek, susmak zorunda bırakmaktır.

Dizlerinin dermanı çözülmek (*Ak Topraklar, s.64*): Korkudan ayakta duramayacak duruma gelmektir.

Dudak kıvırmak (*Ak Topraklar, s.168*): Bir şeyi beğenmediğini, küçümsediğini belli etmek, umursamamak, küçükmek, pek aldırış etmemek.

El açmak (*Ak Topraklar, s.60*): İskambil kâğıtlarını oyunculara dağıttıktan sonra koz olacak kâğıdın yüzünü çevirmek, başkasının yardımını isteyecek durumda olmak, dilenmek, başkasından para ister duruma düşmektir.

Gam yemek (*Ak Topraklar, s.116*): Tasa etmek, kaygılanmak, üzülmek, kaygı çekmektir.

Gocunmak (*Ak Topraklar, s.15*): Bir şeyden alınmak, çekinmek, kaçınmaktır.

Göğsü kabarmak (*Ak Topraklar, s.139*): Övünç duymak, kıvanmak, iftihar etmektir.

Gönlü kırılmak (*Ak Topraklar, s.57*): Üzülmek, incinmek, yerinmektir.

Gönülünü yüce tutmak (*Ak Topraklar, s.139*): Sakin, soğukkanlı olmak, hemen heyecanlanmamaktır.

Gönül bağlamak (*Ak Topraklar, s.205*): Severek bağlanmak, içten sevmek; sevgi ile bağlanmaktır.

Gönül indirmek (*Ak Topraklar, s.55*): Kendisine yakıştıramadığı bir şeye razı olmak; kendisine yaraşır değerde olmayan şeye razı olmaktır.

Gönül koymak (*Ak Topraklar, s.47*): Gücenmek, alınmak, darılmaktır.

Haset eyleyen (*Ak Topraklar, s.31*): Kıskanmak, çekememek, güzülemektir.

Telef olmaması (*Ak Topraklar, s.135*): Ölmemek, mahvolmamak.

SONUÇ:

Deyimler, kalıplaşmış sözcüklerdir. Yalnız kalıplaşma birleşik sözcüklerde ve ikilemelerde olduğu gibi bütün sözcükler arasında değil. Daha doğrusu deyimlerde kalıplaşma kesindir ama, her türlü ad durumu ve çekim ekleriyle kullanılabilirler.

Deyimlerde herkes kendine göre bir çekim kullanabilir. Çünkü deymi belli bir çekimle kullanmak zorunluğu yoktur. Atasözü, çok defa, eylem olarak 3. Kişi çekim eklerini taşır veya 2. Kişi emir kipindedir. Deyimler ise üç türlü kişi kavramına bağlanabilir. Anlam yönünde görüleceği gibi, deyimler de atasözleri gibi hikmet kavramı verebilirler ve bu kavram 3. Kişiyle dile getirilmiş olabilir yahut deyim, öğüt yollu bir düşünceyi 3. Kişiyle anlatabilir.

Kaynaklar:

- ¹ _ Ahmet Turan Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2001
- ² _ Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ATASÖZLERİ SÖZLÜĞÜ 1*, TDK. Yay.: 325, Ankara 1981
- ³ _ Doğan Aksan, *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yay., Ankara, 1996
- ⁴ _ Emrullah İşler, Musa Yıldız, *Arapça Çeviri Kılavuzu*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000
- ⁵ _ Fuat Bozkurt, *Türkiye Türkçesi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995
- ⁶ _ Hamza Zülfikar, *Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*, Ankara Üniversitesi Türkçe Kursu Yayınları: 1v, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980

- ⁷ _ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, Ergin Yay., Ankara 1995
- ⁸ _ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2005
- ⁹ _ Mustafa Çetin, *Turkofoni Türkçe Öğren I, Temel I*, Turkofoni Yayınları, İstanbul, 1999.
- ¹⁰ _ Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990
- ¹¹ _ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, TDK Yay., Ankara, 1979
- ¹² _ Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin Sözdizimi*, DTCF Yay., 2. Baskı, Ankara, 1982
- ¹³ _ Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1996

Kenar boşlukları:

- ¹ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, TDK Yay., Ankara, 1979, s.527
- ² Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin Sözdizimi*, DTCF Yay., 2. Baskı, Ankara, 1982, s. 194
- ³ Ahmet Turan Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2001, s. 5.
- ⁴ Doğan Aksan, *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Engin Yay., Ankara, 1996, s. 171.
- ⁵ Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1996, s. 35.
- ⁶ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, Ergin Yay., Ankara 1995, s. 4.
- ⁷ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak, İstanbul, 1993, s.273.
- ⁸ Emrullah İşler, Musa Yıldız, *Arapça Çeviri Kılavuzu*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000. s.63.
- ⁹ Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ATASÖZLERİ SÖZLÜĞÜ 1*, TDK. Yay.: 325, Ankara 1981, s.511
- ¹⁰ Hamza Zülfiyar, *Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*, Ankara Üniversitesi Türkçe Kursu Yayınları: ıv, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980. s.81
- ¹¹ Mustafa Çetin, *Turkofoni Türkçe Öğren I, Temel I*, Turkofoni Yayınları, İstanbul, 1999, s. 40.
- ¹² Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990. S.241
- ¹³ Emrullah İşler, Musa Yıldız, *Arapça Çeviri Kılavuzu*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000. s.59.
- ¹⁴ Nurettin Koç, *Yeni Dilbilgisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990, s.241
- ¹⁵ Fuat Bozkurt, *Türkiye Türkçesi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s.49
- ¹⁶ Hamza Zülfiyar, *Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*, Ankara Üniversitesi Türkçe Kursu Yayınları: ıv, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980. s.56
- ¹⁷ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2005, s.310